

Marek Stych

Kształtowanie się poglądów Obozu Zielonych w RFN

Polityka i Społeczeństwo nr 3, 115-124

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Stych

KSZTAŁTOWANIE SIĘ POGLĄDÓW OBOZU ZIELONYCH W RFN

„Zieloni” to jedna z nowych partii na niemieckiej scenie politycznej. Jako znacząca siła polityczna pojawili się podczas wyborów w 1983 roku, uzyskując ponad 5% poparcia w skali całego kraju, co zapewniło im miejsce w parlamencie federalnym¹.

W ten sposób „Zieloni” stali się czwartą partią polityczną w Niemczech po CDU/CSU², SPD i FDP³. Było to związane z ogólnym kryzysem tzw. starych partii i tym, że bogate społeczeństwo niemieckie zaczęło coraz bardziej zwracać uwagę na wartości post-materialne (Sobolewska-Myślik 2004: 85 i nn.). W swojej polityce przeważnie krytycznie ustosunkowywali się do poczynań kanclerza

---

¹ W 1983 r. w wyborach do Bundestagu w dniu 6 marca partia „Zielonych” uzyskała 5,6% głosów. Tym samym po raz pierwszy weszła w skład Bundestagu. Na posłów frakcji „Zielonych” w Bundestagu wybrano: Marieluise Beck-Oberdorf, Petra Kelly, Otto Schilly. Przywódcą frakcji parlamentarnej został Joschka Fischer. W tym samym miesiącu musiał oddać swój mandat poseł „Zielonych” Werner Vogel, ponieważ wyszła na jaw jego przynależność do NSDAP i SA. W 1984 r. frakcja partii „Zielonych” w Bundestagu dokonała wyboru zarządu składającego się wyłącznie z kobiet (tzw. Feminat). W jego skład weszły: Annemarie Borgmann, Waltraud Schoppe, Antje Vollmer. Przewodniczącą zarządu frakcji parlamentarnej została Christa Nickels.

² Przewodniczącą Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU) jest dr Angelika Merkel, siedzibą – Bundesgeschäftsstelle der CDU, Klingelhöferstraße 8, D-10785 Berlin. Fraktion der CDU/CSU, Deutscher Bundestag, Platz der Republik 1, D-11011 Berlin. Przewodniczącym Unii Chrześcijańsko-Społecznej (CSU) jest dr Edmund Stoiber, siedziba znajduje się pod adresem: Franz Josef Strauß-Haus, Nymphenburger Straße 64, 80335 München. Fraktion der CDU/CSU Deutscher Bundestag, Platz der Republik 1, D-11011 Berlin.

³ Przewodniczącym Wolnej Partii Demokratycznej (FDP) jest dr Guido Westerwelle. Adres: FDP – Bundesgeschäftsstelle, Thomas-Dehler-Haus, Reinhardtstraße 14, D-10117 Berlin.

Helmuta Kohla⁴ i koalicji chadecko-liberalnej. W przeciągu dwudziestu lat istnienia doprowadzili do zmiany istniejącego od początku lat pięćdziesiątych systemu partyjnego, składającego się z dwóch dużych rywalizujących ze sobą partii CDU/CSU i SPD oraz FDP jako trzeciej siły, mogącej współzrządzić z każdą z nich (*Die Gremien...* 2003: 8 i nn.). Jest to partia polityczna zaliczana do tzw. nowych ruchów społecznych (Rudnik 1994). „Zieloni” są dalecy od identyfikowania się z lewicą bądź z prawicą. Niemniej historycznie tzw. kwestie ekologiczne były najwcześniej podnoszone przez ugrupowania lewicowe. „Zieloni” nie uznają również podziału na indywidualizm i autorytaryzm, jednak należy uznać, iż są bliżsi orientacji indywidualistycznej (rozdz. VI *Bundnis...* 1999: 44–47). Niemieccy „Zieloni” dążą do tego, aby Polska i inne kraje Europy Środkowej, które stały się nowymi członkami Unii Europejskiej, brały czynny udział w procesie restrukturyzacji instytucji UE, a także w kształtowaniu poszczególnych polityk sektoralnych, w szczególności ochrony środowiska, rolnictwa. Zmiany polityczne zapoczątkowane w latach 1989–1990 w Europie Wschodniej wpłynęły na demokratyzację życia również w ówczesnej NRD. W okresie przełomu w NRD zyskiwał na znaczeniu ruch praw obywatelskich (Bürgerrechtsbewegung). W tym okresie powstały tam nowe partie, takie jak:

- Demokratie Jetzt (Demokracja Teraz),
- Neues Forum (Nowe Forum),
- Vereinigte Linke (Zjednoczeni Zieloni),
- Grüne Partei (Partia Zielonych),
- Grüne Liga (Zielona Liga),
- Unabhängige Frauenverband (Niezależny Związek Kobiet).

Znacznie wcześniej, bo już od 1986 r., działała na terenie byłej NRD „Initiative Frieden und Menschenrechte” (Inicjatywa Pokój i Prawa Człowieka). Dzień 24.11.1989 r. jest datą oficjalnego założenia partii „Zielonych” w NRD. 3.12.1990 r. dokonano ostatecznie połączenia „Zielonych” wschodnich i zachodnich Niemiec⁵.

---

⁴ Kohl Helmut – w latach 1969–1976 premier landu Nadrenii-Palatynatu. W latach 1982–1998 kanclerz NRF. Zwolennik umiarkowanej polityki gospodarczo-społecznej, co pozwoliło na utrzymanie się koalicji CDU/CSU/FDP u steru rządów przez wiele lat (sukcesy w wyborach w latach 1987, 1990, 1994). W listopadzie 1989 r. przedstawił własny 10-punktowy program zjednoczenia NRF i NRD.

⁵ Materiały uzyskane w siedzibie partii „Zielonych” w Munchengladbach w roku 2004.

Analizując genezę powstania „Zielonych”, należy wskazać, iż partia ta powstała na bazie licznych protestów ekologicznych obywateli oraz ruchu wolnościowego. Podstawowym jej celem była ochrona środowiska⁶, odrzucenie energii atomowej⁷ i dążenie do pokojowego współistnienia krajów. Partia Zielonych kraju związkowego Nordrhein Westfalen (Północna Nadrenia-Westfalia)⁸ powstała w grudniu 1979 r., na kilka tygodni przed utworzeniem takiej samej partii o zasięgu ogólnokrajowym w RFN. Założycielami partii⁹ były przede wszystkim osoby z kręgów ekologicznych¹⁰, pokojowych, jak również z ruchu kobiet.

Różne grupy komunalne próbowały wspólnie przygotować się programowo i organizacyjnie do wyborów lokalnych w NRW¹¹ w maju 1980 r. W wyborach tych jednak partii „Zielonych” nie udało się dostać

---

⁶ W listopadzie 1977 r. powstaje jako związek krajowy założona 11 maja tegoż roku Partia Ochrony Środowiska Dolnej Saksonii (USP – Umweltschutzpartei Niedersachsen). Były przywódca partii SPD Egon Bahr przedstawił wówczas swoje oficjalne stanowisko, twierdząc iż „Zielone Listy stanowią zagrożenie dla demokracji”.

⁷ W październiku 1977 r. udało się Zielonej Liście Ochrony Środowiska (Grüne Liste Umwelt schute) zdobyć jedno miejsce w rządzie powiatowym w Hildesheim, a w powiecie Hameln/Pyrmont jeden mandat zdobyło Towarzystwo Wyborcze – Energia Atomowa – Nie, Dziękuję (Wahlergemeinschaft Atomkraft Nein Danke) ilością głosów 2,3%.

⁸ Noeth-Rhine Westfalia ma większą powierzchnię i więcej ludności niż Belgia, Dania czy Holandia. Nie jest jednak samodzielnym państwem, „tylko” państwem składowym federacji. Nadrenia – kraina historyczna w zachodnich Niemczech, w granicach krajów związkowych: Nadrenii Palatynatu i Nadrenii Północnej Westfalii.

⁹ 9 czerwca 1978 r. została utworzona przez byłych członków CSU i obrońców środowiska Bawarska Zielona Lista – Związek Wolnych Wyborców (Grüne Liste Bayern Bynd Freier Wahler). W lipcu tego samego roku opuścił szeregi partii CDU poseł do Bundestagu Herbert Gruhl i w dniu następnym założył partię Zielona Akcja Przyszłość (GAZ – Grüne Aktion Zukunft).

¹⁰ W 1978 r. w marcu Zielona Lista zdobyła w miejscowości Erlangen w Bawarii jeden mandat w powiecie, natomiast w dwóch powiatach w Szlezewiku-Holsztynie w pobliżu elektrowni atomowej Brokdorf udało się po raz pierwszy przekroczyć próg 5%. W wyborach wolnego miasta Hamburga 4 czerwca 1978 r. Zielone Listy osiągnęły poparcie 3,5%, a w Dolnej Saksonii 3,9% otrzymała partia Zielona Lista Ochrona Środowiska (GLU – Grüne Liste Umweltschutz).

¹¹ Skrót ten jest używany na oznaczenie landu Nordrhein Westfalen (Północna Nadrenia-Westfalia).

do parlamentu – jedyny cel, jaki osiągnęła, to zwrócenie uwagi społeczeństwa na problemy ekologii. „Zieloni” otrzymali wówczas tylko 3% głosów. W tym okresie zarówno partie SPD, CDU i FDP stawiały przede wszystkim na rozwój energii atomowej i budowę autostrad, a zaangażowanie ekologiczne traktowali jako „naiwne bzdury”. Aktualnie „troska o środowisko” znajduje się również w programach tych partii¹². Już jednak w wyborach komunalnych w NRW we wrześniu 1984 r. partia „Zielonych” osiągnęła 9,1% głosów. Wynik ten wpłynął na duże zmiany w samej partii. Łącznie w radach miejskich i gminnych, przedstawicielstwach okręgowych i powiatowych „Zieloni” otrzymali wówczas prawie 1300 mandatów. Postawiło to przed partią olbrzymie zadania, zwłaszcza jeśli się weźmie pod uwagę liczbę członków partii, która wtedy wynosiła niecałe 8 tys. Obecnie liczba ta wzrosła w NRW do około 10 tys. Szybciej jednak od liczby członków rosły, szczególnie na szczeblu komunalnym – zadania¹³. Od wyborów komunalnych w 1994 r. powstały w wielu gminach NRW „koalicje większościowe” tworzone najczęściej z SPD.

Dopiero w 1990 r. przy minimalnej ilości głosów 5% weszli „Zieloni” do Landfagu, czyli do Sejmiku NRW w Düsseldorfie (stolica NRW). Przez 5 lat partia ta posiadała dwunastu posłów, którzy prowadzili zaangażowaną politykę opozycyjną wobec samodzielnych rządów SPD. W 1995 r. partii „Zielonych” udało się utworzyć dwukrotnie większą frakcję w parlamencie i w ten sposób przełamać absolutną większość SPD. Tym samym otworzono drogę do „czerwonozielonej”¹⁴ koalicji, która rządziła w Düsseldorfie.

Podstawowe założenia programowe partii „Zielonych” (*Bundnis...* 1999) to przede wszystkim przyczynianie się do budowy Unii Europejskiej tolerancyjnej, społecznej, ekologicznej oraz demokratycznej. Ma temu sprzyjać silna reprezentacja „Zielonych” w Unii Europejskiej, która stanowić ma najlepszą europejską gwarancję radzenia sobie z problemami globalizacji (rozd. IV, *Bundnis...* 2002–2006: 77 i nn.),

---

¹² Materiały uzyskane w siedzibie partii „Zielonych” w Munchengladbach w roku 2004.

¹³ Na ogólnokrajowym zjeździe w Ludwigsburgu w dniach 25–27.03.1987 r. utworzono „pro-zielony” związek fundacyjny „Tęcza” (Stiftung Regenbogen). W skład tego związku wchodziły trzy równorzędne fundacje: Fundacja Heinrich-Boll (Heinrich-Boll-Stiftung), Fundacja Kobiet (Frauen-Stiftung), Fundacja Kolorowa (Buntstiftung).

¹⁴ Czerwoni – tak nazywa się ogólnie w Niemczech partię SPD.

uwzględniania uwarunkowań środowiskowych i społecznych towarzyszących rozwojowi gospodarki i handlu. Program w szczególności obejmuje dołożenie starań na rzecz stworzenia niezależnej i spójnej europejskiej polityki zagranicznej, opartej na wartościach demokratycznych i ekologicznych. „Zieloni” walczą o pokój, solidarność, poszanowanie inności oraz równości (rozdz. X, *Bundnis...* 1999: 69–71). Europa według tych założeń powinna przyjąć na siebie odpowiedzialność za stan środowiska i w następstwie tego wprowadzić radykalne zmiany w polityce energetycznej (Gutges 2000: 8–9) i transportowej. Produkcja energii nuklearnej musi zostać wstrzymana i zastąpiona metodami alternatywnymi, czystszyymi i bardziej bezpiecznymi (rozdz. III, *Bundnis...* 1999: 21–23). Unia Europejska powinna być otwarta i tolerancyjna, chronić różnorodność zarówno przyrodniczą, jak i kulturową. „Zieloni” dążą do osiągnięcia wysokich społecznych i ekologicznych standardów w skali regionalnej, europejskiej oraz międzynarodowej. Standardy te stawiane są ponad podejściem czysto komercyjnym. W „Zielonej Europie” zasada przestrzegania prawa oraz praw obywatelskich zarówno w odniesieniu do lokalnych społeczności, jak i poszczególnych jednostek przeważać powinna ponad dominacją czysto militarną czy też gospodarczą.

Do priorytetów „Zielonych” należy przede wszystkim zachęcanie obywateli do udziału w życiu publicznym oraz zwiększenie udziału społeczeństwa i organizacji pozarządowych w demokratycznym współdecydowaniu. Unia Europejska według „Zielonych” powinna być oparta na podstawowych zasadach równości i solidarności (rozdz. III, *Bundnis...* 2002–2006: 61 i nn.) oraz dbałości o zrównoważony ekologiczny rozwój całego kontynentu. Unia Europejska powinna być przykładem pokojowego współistnienia narodów. Musi stać na straży pokoju i winna być czołowym orędownikiem w walce o pokój w warunkach niestabilnej sytuacji międzynarodowej (*Kommunalwahl...*). Podstawowym celem „Zielonych” jest jednak w dalszym ciągu ochrona środowiska (rozdz. I, *Bundnis...* 2002–2006: 18).

W tej sferze „Zieloni” mają dwa priorytety. Pierwszym jest bezpieczna, zdrowa żywność dla każdego. W tym celu wspierają radykalną reformę Wspólnej Polityki Rolnej (CAP) oraz deklarują sprzyjanie jej reorientacji na gospodarstwa naturalne, promowanie regionalnych produktów żywnościowych oraz rozwój środowisk wiejskich (*Bundnis...* 2002–2006: 15). Taki kierunek zmian pozwala także na zachowanie

różnorodności krajobrazowej oraz ochronę bioróżnorodności fauny i flory (*Bundnis...* 2002–2006: 11). W tym programie politycznym istotny jest przede wszystkim obywatel – konsument. Powinien być odpowiednio chroniony poprzez prawidłowe oznakowanie sprzedawanych towarów, tak aby można było określić, przez kogo i z czego zostały wyprodukowane. Chronione powinny być także prawa zwierząt. Dotyczy to zarówno ich hodowli, jak i transportu. Szczególnego znaczenia nabiera zasada prewencji i dlatego ugrupowanie to jest przeciwne żywności modyfikowanej genetycznie. Dążą do osłabienia potęgi przemysłu chemicznego oraz zmuszenia go do przyjęcia na siebie odpowiedzialności za produkowane wyroby i procesy produkcyjne. Drugim priorytetem „Zielonych” jest reorientacja polityki energetycznej (*Bundnis...* 2002–2006: 13–15). Zieloni dążą do tego, aby przestał obowiązywać anachroniczny i wspierający energię nuklearną „Traktat Euroatom”. Ugrupowanie to dąży do tego, aby państwa przestrzegały protokołu z Kyoto w zakresie redukcji emisji dwutlenku węgla. Unia Europejska jest liderem, gdy chodzi o problem zapobiegania zmianom klimatu – głównie dzięki naciskowi ze strony Niemiec. Ta postawa powinna być wspierana przez inne ugrupowania polityczne. Wprowadzenie w życie protokołu z Kyoto poprzez stworzenie Europejskiego Paktu na rzecz Stabilności Klimatu powinno spowodować gwarancje bezpieczeństwa ekologicznego (*Bundnis...* 2002–2006: 11). Unia musi kontynuować swą dotychczasową politykę dotyczącą przestrzegania ustaleń z Kyoto, jednocześnie ugrupowanie to namawia niechętne dotąd kraje do podpisania i przestrzegania tych zobowiązań. Polityka transportowa musi ulec zmianom, tak aby zwiększyć wydajność i zredukować emisję szkodliwych substancji (*Bundnis...* 1999: 21). Jest to warunek wstępny do zahamowania zmian klimatycznych. Konieczny, aby zapobiec anomalii gorących pór letnich, olbrzymim powodziom oraz dramatycznym konsekwencjom obu tych zjawisk. Kolejny postulat wysuwany przez „Zielonych” to tzw. przyjazna sfera socjalna (rozdz. VII, *Bundnis...* 1999: 52–55). Głównymi celami są:

- silne społeczności,
- przyjazne miasta,
- socjalne i ekonomiczne bezpieczeństwo dla wszystkich obywateli Europy (rozdz. VIII, *Bundnis...* 1999: 59–61),
- właściwe rozmieszczenie pomocy regionalnej i strukturalnej, aby umożliwić powstanie europejskiej solidarności,

- zaprzestanie polityki dumpingowej stosowanej przez kraje członkowskie UE,
- stworzenie unijnej polityki konkurencji.

„Zielona polityka społeczna” powinna przeciwdziałać wykluczeniom oraz służyć zapewnieniu każdemu obywatelowi podstawowych usług publicznych. Musi aktywnie działać na rzecz zabezpieczenia interesów kobiet; równouprawnienie płci jest częścią polityki „Zielonych”. Bardzo istotna jest możliwość pogodzenia dobrej i satysfakcjonującej pracy z jednoczesnym utrzymaniem równowagi w życiu rodzinnym, szczególnie przez zapewnienie właściwej opieki nad dziećmi (rozd. II. 2, *Bundnis...* 1999: 41 i nn.).

„Zieloni” są przekonani, że ludzie niepełnosprawni mają prawo do normalnego życia. Powinny zniknąć wszelkie bariery architektoniczne oraz przeszkody w dostępie do pracy. Ugrupowanie to popiera przede wszystkim rozwiniętą politykę socjalną państwa, np.:

- powszechną opiekę zdrowotną,
- powszechny dostęp do urządzeń gazowych, wody i elektryczności,
- przyzwoite emerytury,
- zapewnienie wszystkim dostępu do szkół na wysokim poziomie nauczania (rozd. IX, *Bundnis...* 1999: 63–65),
- zapewnienie pracy dla wszystkich (rozd. V, *Bundnis...* 1999: 34 i nn.),
- zapewnienie bezpieczeństwa i higieny pracy,
- przyzwoity poziom wynagrodzeń minimalnych,
- zapewnienie właściwych warunków pracy, a nie taniej siły roboczej,
- wspieranie stabilnego systemu opieki społecznej,
- rozwijanie tradycji państwa opiekuńczego.

W sposób zdecydowany „Zieloni” krytykują i są przeciwni neoliberalnej tendencji do pozostawiania wszystkiego rynkowi, dążą do tego, aby fundusze strukturalne i regionalne były używane do zagwarantowania minimum socjalnego wszystkim obywatelom UE. Poza problematyką ochrony środowiska, która jest szczególnie bliska „Zielonym”, oraz kwestiami polityki socjalnej partii tej nie są obce również kwestie demokracji. Rozwój demokracji wymaga silnego współuczestnictwa społecznego. Przestrzeganie demokracji oznacza więc ochronę praw obywatelskich, praw człowieka, poszanowanie praw kobiet i mniejszości. Mniejszości winny być integrowane w strukturach unijnych, a ich prawa do inności oraz kultury powinny być respektowane (rozd. IV. 2, *Bundnis...* 2002–2006: 83–85). Można to osiągnąć poprzez uczestnic-

two obywateli oraz organizacji pozarządowych w podejmowaniu decyzji. Deklarując poszanowanie sprawiedliwości oraz uznając rolę współpracy policji w skali europejskiej, ugrupowanie to domaga się większych gwarancji praw obywatelskich. Należy to osiągnąć poprzez podejmowanie wszelkich możliwych inicjatyw, aby zapewnić pełną realizację „Karty Praw Podstawowych”. W tolerancyjnej i otwartej Europie nie ma miejsca dla ekstremalnych sił prawej strony sceny politycznej ani dla niedemokratycznych, nacjonalistycznych ruchów religijnych. Wszyscy obywatele – niezależnie od płci, rasy, stopnia sprawności, orientacji seksualnej, religii, języka, pochodzenia czy kultury – muszą posiadać równe prawa obywatelskie i polityczne. Obywatele innych krajów, nienależących do UE, ale przebywający legalnie na terenie Unii, winni mieć prawo do uzyskania obywatelstwa Unii nie później niż po 5 latach zamieszkiwania (rozdz. IV. 2, *Bundnis...* 2002–2006: 83–85). Wieloletni emigranci, przebywający od lat na terenie UE, a nieposiadający uregulowanego prawnego statusu, muszą mieć prawo do uregulowania swojej sytuacji prawnej. Unia Europejska ma ważną rolę do spełnienia, gdy chodzi o walkę z przestępstwami granicznymi. Jednakże wzrost efektywności działania policji oraz skuteczności organów sprawiedliwości nie powinien odbywać się kosztem uszczuplenia praw obywatelskich. „Zieloni” domagają się zagwarantowania prawa do uczciwego procesu dla każdego.

Demokratyzacja Europy oznaczać powinna zwiększenie solidarności między ludźmi; większą przejrzystość struktur unijnych; wzrost odpowiedzialności oraz demokratycznej kontroli Parlamentu Europejskiego. Oznacza to zwiększoną subsydiarność połączoną z decentralizacją władzy w kierunku regionów i miast; większą partycypację w procesie podejmowania decyzji np. poprzez referenda lokalne, w szczególności oznacza to zagwarantowanie uczciwego i równego dostępu do mediów i informacji.

Wszystkie te omówione elementy polityki prowadzonej przez „Zielonych” mają zmierzać do wzmocnienia polityki pokojowej. Polityka pokojowa „Zielonych” jest skoncentrowana na mediacji, dyplomacji i wczesnym zapobieganiu konfliktom (poprzez wydawanie rezolucji), na uczciwym handlu, jak również na polityce odbudowy już po wybuchu konfliktu. ONZ według tego ugrupowania jest najlepszą instytucją predestynowaną do walki z zagrożeniami na skalę globalną i dlatego popierającą prowadzenie wspólnej polityki europejskiej. Pro-

wadząc tak szeroką politykę, „Zieloni” opowiadają się również za odolną globalizacją (rozdz. IV. 2, *Bundnis...* 2002–2006: 84–85).

Unia Europejska musi odgrywać istotną rolę w procesie reformowania i regulowania występujących obecnie negatywnych aspektów procesu globalizacji. Konieczne jest takie przekształcenie światowej gospodarki, aby uczynić ją bardziej zrównoważoną – powinny powstać mechanizmy jej demokratycznej kontroli. W kwestii handlu światowego partia ta opowiada się za odpowiedzialnością biznesu – określoną w dobrych i obowiązujących uregulowaniach prawnych dotyczących dużych korporacji. Europa powinna odgrywać ważną rolę w pomocy na linii Północ–Południe oraz w kwestii współpracy dotyczącej rozwoju różnych regionów europejskich. Uregulowania dotyczące wolnego handlu muszą uwzględniać potrzebę ochrony zarówno jakości żywności, jak i warunków życia oraz dochodów małych gospodarstw rolnych. Wskazać należy na potrzebę większego uwzględnienia istnienia oraz udziału gospodarki narodowej na poziomie regionalnym oraz lokalnym w celu podtrzymania kulturowej różnorodności.

Podsumowując działalność partii „Zielonych” w ciągu ostatnich 20 lat, w szczególności w Parlamencie Europejskim, należy wskazać na to, iż ugrupowanie to było współtwórcą wielu zmian politycznych i kulturowych.

Bibliografia

- Bundnis 90 Die Grunen, Wahlprogramm 2002–2006, rozdz. I „Okologische Modernisierung – Okologische Finanzreform: die sozial-okologische”.
- Bundnis 90 Die Grunen, Wahlprogramm 2002–2006, rozdz. III „Gesellschaftliche Demokratisierung”.
- Bundnis 90 Die Grunen, Wahlprogramm 2002–2006, rozdz. IV „Gerechte globalisierung und Europäische Demokratie”.
- Bundnis 90 Die Grunen, Wahlprogramm 2002–2006, rozdz. IV. 2 „Die europäische integration vertiefen”.
- Bundnis 90 Die Grunen, Wahlprogramm, Kommunalwahl, Sonntag, 12 september 1999, rozdz. VI „Verwaltungsreform”.
- Bundnis 90 Die Grunen, Wahlprogramm, rozdz. III „Energie und Umwelt In Munchen-glad bach”, Kommunalwahlprogramm Sonntag, 12 september 1999.
- Bundnis 90 Die Grunen, Wahlprogramm, rozdz. V „Arbeit un Beschäftigung”.
- Bundnis 90 Die Grunen, Wahlprogramm, rozdz. IX „Kinder, jugend und schule”, Kommunalwahl, Sonntag, 12 september 1999.

- Bundnis 90 Die Grünen, Wahlprogramm, rozdz. X „Kulturpolitik-Alles (nur gambler)?”, Kommunalwahl am Sonntag, 12 september 1999.
- Die Gremien des Bundestages, Blickpunkt Bundestag 2003.
- Gutges S. und B., 2000, *Die alternative energieseite, Grüne Seiten die infoschrift der Bundnisgrünen Munchengladbach*, Weihnachtsausgabe.
- Kommunalwahl am Sonntag, 12 september 1999 – Wahlprogramm.
- Rudnik S., 1994, *Partia Zielonych w systemie politycznym RFN*, Wyd. WSP, Słupsk.
- Sobolewska-Myślik K., 2004, *Partie Kol. Systemy partyjne na świecie*, PWN, Warszawa.